

Barnhälsa i Stockholms stads kommunala förskola

Inledning

Utbildningsnämnden har i kommunfullmäktiges budget för 2023 fått i uppdrag att i samarbete med förskolenämnden och stadsdelsnämnderna utreda hur staden kan förbättra elevhälsans organisation för förskola, grundskola och gymnasieskola, samt utreda möjligheten att införa nyckeltal för elevhälsan. Förskolenämnden har efterfrågat en fördjupning kring stadsdelsnämndernas arbete med barnhälsa vilket redovisas i detta PM.

Bakgrund

Skollagens krav om elevhälsa omfattar inte förskolan, det medicinska ansvaret för barn i förskoleåldern ligger i stället hos barnhälsovårdsmottagningarna (BVC). I skollagen och Lpfö 18 nämns inte något mer preciserat om förskolans ansvar för barns hälsa, vilket citatet nedan från läroplanen utgör exempel på.

Utbildningen i förskolan ska planeras och genomföras på ett sådant sätt så att den främjar barnens utveckling, hälsa och välbefinnande. Förskolan ska erbjuda barnen en god miljö och en väl avvägd dagsrytm med både vila och aktiviteter som är anpassade efter deras behov och vistelsetid. (Lpfö 18, 1. Förskolans uppdrag Helhetssyn)

Det formella ansvaret för hälsovård i förskolan är inte reglerat i någon författning eller föreskrift. Socialstyrelsen upphävde år 2008 de nationella riktlinjer som fanns för barnhälsovården (BHV), vilket resulterade i att ansvaret för att formulera mål, krav och uppdrag för verksamheten flyttades till varje enskilt landsting (idag regioner). Tillgång till specialpedagogiskt, psykologiskt, kurativt eller medicinskt stöd av det slag som skolans elevhälsa har finns inte i förskolan¹.

Region Stockholm som har ansvaret för elevhälsan har utvecklat Elevhälsoportalen² (med start år 2016) för att stötta det hälsofrämjande arbetet i skolor och förskolor. Portalen växte fram ur goda exempel i skola och förskola som ”Österåkerprojektet” och ”Friska barn”. I portalen har följande områden inkluderats i begreppet elevhälsa: allergi, buller, fysisk aktivitet, mat, psykisk hälsa och kroppslig integritet och relationer. Under varje område finns förslag på insatser exempelvis kompetensutvecklingsinsatser och länkar till forskning på området för vidare läsning. Det finns också stödmaterial för att skapa handlingsplaner och utvärdera förskolans hälsoarbete. Även om Elevhälsoportalen tydligt riktar sig även till förskolan är det i nuläget oklart i vilken utsträckning dess innehåll används som ett stöd i Stockholms stads förskolor.

Skolinspektionens senaste nationella kvalitetsgranskning från år 2017 visade på bristande systematik i förskolors arbete med särskilt stöd. Enligt granskning arbetade inte förskolorna systematiskt med att: uppmärksamma barn med svårigheter, analysera barnets situation i förskolan och genomföra stödinsatser och man uppmärksammade också brister i utvärderingen av de stödinsatser som getts och vilka eventuella effekter de gett.

I forskningsinstitutet Fortes forskningsöversikt *Förskolans roll för att främja psykisk ohälsa* (2023) framkommer att hög kvalitet, delaktighet och samverkan runt barnet, är centralt för att förebygga psykiska- och fysiska hälsoproblem. Det finns också en hög konsensus inom internationell forskning kring att deltagande i förskola leder till att barn lyckas bättre i skolan än barn som inte har deltagit i förskola. Det är framför allt bättre kunskaps- och social utveckling det brukar hänvisas till i dessa studier enligt översikten. Barn som har gått i förskola med *hög kvalitet* får ett ännu större försprång³.

1. Hög kvalitet i förskolan bidrar till barns utveckling och psykiska välbefinnande
2. Effekten är störst för barn från familjer med sämre socioekonomi samt för barn i behov av särskilt stöd
3. Att barn känner sig delaktiga är viktigare för kvaliteten än barngruppernas storlek eller träning av färdigheter
4. Samverkan runt barn i förskolan behöver öka för att kompensera för ojämlika uppväxtbehov (Forte 2023).

² [Elevhälsoportalen förskola \(elevhalsoportalen.se\)](https://elevhalsoportalen.se)

³ [https://www.fcd-](https://www.fcd-us.org/assets/2013/11/Evidence20Base20on20Preschool20Education20FINAL.pdf)

[us.org/assets/2013/11/Evidence20Base20on20Preschool20Education20FINAL.pdf](https://www.fcd-us.org/assets/2013/11/Evidence20Base20on20Preschool20Education20FINAL.pdf)

Hög kvalitet generellt i förskolan bör alltså eftersträvas då detta gynnar alla barn och har goda effekter även för barn i behov av särskilt stöd. Kvalitetsbegreppet har varit omdiskuterat gällande just vad som ska inkluderas i god kvalitet. Forterapporten redovisar följande kriterier/kännetecken för att definiera god kvalitet. En förskola som:

- Främjar alla barns engagemang i lekar, undervisning och dagliga rutiner
- Fokuserar både på enskilda barns och barngruppens behov
- Uppmärksammar riskfaktorer samt barns svårigheter och behov av särskilt stöd tidigt
- Ger särskilt stöd till barn så snart det behövs
- Tar vara på barns uppfattningar och erfarenheter
- Samverkar med vårdnadshavare, barnhälsovård, skolan samt habilitering, resursteam och socialtjänst
- Säkerställer att personalen har adekvat utbildning och får kontinuerlig fortbildning
- Utvärderar och förbättrar verksamheten genom att reflektera över hur alla barns delaktighet och engagemang i förskolans aktiviteter underlättas

Ovanstående brukar beskrivas som *processkvalitet* till skillnad från *strukturkvalitet* vilket tar fasta på strukturella faktorer som exempelvis kan utgöras av barngruppernas storlek, antal förskollärare, förskollärartäthet mm. Dessa faktorer är givetvis också betydelsefulla för hög kvalitet men Fortes forskningsöversikt slår fast att processkvalitet är det som i forskning visat sig ha störst betydelse för barns fysiska- och psykiska hälsa.

Barnhälsa i Stockholms stads förskolor

Syftet med detta PM är att beskriva hur förskolan i Stockholms stad definierar begreppet barnhälsa, vad som inkluderas i begreppet och hur man arbetar med att anpassa verksamheten utifrån varje barns förutsättningar. En enkät med öppna frågor kring barnhälsa har besvarats av samtliga stadsdelsförvaltningar. Ett förslag till det fortsatta arbetet med att stötta stadsdelarna att utveckla barnhälsan i Stockholm kommer också att presenteras i slutet av detta PM.

Begreppet barnhälsa

Utifrån de underlag förskoleförvaltningen har inhämtat från stadsdelsförvaltningarna framkommer att begreppet *barnhälsa* tycks vara relativt etablerat inom förskolan i Stockholm stad för att beskriva de processer och insatser som rör barns fysiska och psykiska hälsa. Det finns variationer över staden i hur uppdraget organiseras. Vissa stadsdelar har beskrivit hur de arbetar strukturerat med frågorna, har etablerade resursteam och bred samverkan med flera olika aktörer som exempelvis barnhälsovården

(BVC) och mödrahälsovården (MVC). Oftast sker det senare genom introduktionsförskolorna och de öppna förskolorna. I andra stadsdelar är barnhälsoteam eller liknande under uppbyggnad. Flera stadsdelar har barnhälsa som ett utvecklingsområde i verksamhetsplanen. Bostadssegregationen och de olika utmaningar som finns i staden är sannolikt grunden till varför det ser olika ut i stadsdelarna.

Samverkan och stöd

Samtliga stadsdelsförvaltningar beskriver att de på olika sätt samverkar genom återkommande möten med BVC, MVC, Habiliteringen, Autismcentrum och logoped kring enskilda barn (individärenden) och i vissa fall har även mer organiserad samverkan (med återkommande möten) inletts med någon eller några av ovannämnda verksamheter. Ofta finns etablerad samverkan mellan förskolans öppna verksamheter (öppen- och introduktionsförskola) och BVC som ofta är placerade i närheten av varandra. Samverkan med grundskolan kring övergångar för barn i behov av särskilt stöd är också etablerat i samtliga stadsdelar. Någon stadsdel har utvecklat samverkan med socialtjänsten kring orosanmälningar. Flera stadsdelar nämner också i underlagen att de ser ökad, organiserad samverkan med regionen som ett utvecklingsområde.

Utifrån underlagen till denna utredning går det inte att uttala sig om vad samverkan innebär i praktiken, hur pass utvecklad den är och vilka konkreta utbyten mellan verksamheterna som sker. Det finns dock undantag. Bromma skriver exempelvis att specialpedagoger träffar BVC i mindre grupper en till två gånger per termin utifrån gemensamma frågor om barnhälsa. I Bromma samverkar också Specialpedagoger och pedagoger med Habiliteringens olika enheter och andra specialister i regionen. Förvaltningen har i samverkan med socialtjänsten ett barnrättsnätverk som träffas fyra gånger per år med syfte att bland annat uppmärksamma/fånga upp missförhållanden.

Barnhälsoteam

Flera stadsdelar skriver att de har förvaltningsövergripande stödteam som de kallar barnhälsoteam, resursteam eller liknande. Teamens uppdrag varierar, med handlar främst om att samordna insatser och vid behov erbjuda handledning till personalen. Exempelvis har Hässelby-Vällingby ett stödteam som de valt att kalla *förskolestöd* där logoped, psykolog och specialpedagog/samordnare ingår. Södermalm har en stödenhet med psykolog, socionom och specialpedagog och en utvecklingsenhet

med en pedagogisk utvecklare och en verksamhetsutvecklare. Kungsholmen har specialpedagoger som arbetar 50 procent i barngrupp och 50 procent med handledning och fortbildning. Hägersten-Älvsjö har en resursenhet där ett resursteam med specialpedagoger, psykolog och talpedagog/logoped ingår som ansvarar för ansökan och tilldelning av tilläggsbelopp, uppföljning av handlingsplaner och handledning och fortbildning. De stadsdelar som ännu inte har något de kallar barnhälsoteam, resursteam eller liknande skriver att de är på väg att bygga upp detta, exempelvis Enskede-Årsta-Vantör.

Behov och utmaningar i staden

De behov och utmaningar som beskrivs i underlagen är att flera stadsdelar ser ett behov av att utveckla den lokala samverkan med BVC och socialtjänst. Det beskrivs också att det finns ett glapp mellan det föräldrastöd en del föräldrar skulle behöva och det som stadsdelen har att erbjuda. Oftast uppstår detta glapp i övergången mellan stadsdelarnas öppna verksamheter och förskolan. I de öppna verksamheterna där vårdnadshavare deltar tillsammans med sina barn är föräldrastödet mer närvarande. Gemensamma riktlinjer och en långsiktig plan för hur samverkan kring barn 0-6 år ska se ut efterfrågas också för att inte samverkan ska bli för personbunden och riskera att avslutas när individer byter arbete. En utmaning som också beskrivs i underlagen är flera olika huvudmän för BVC vilket gör det svårare att få överblick och skapa gemensamma rutiner och samarbeten.

Flera stadsdelar lyfter att barn med diagnosen autism ökar. Bland annat lyfts att pedagogerna behöver fortbildning inom området. En utmaning är även att barn med sociala och emotionella svårigheter ökar och även inom detta område behöver pedagoger mer fortbildning och stöd för att kunna anpassa undervisningen. Exempelvis lyfter Skärholmen barnens omfattande behov och pedagogernas varierande kompetens. De har valt att erbjuda praktisknära handledning som genomförs av specialpedagoger till sin personal. Där betonar också vikten av ett nära samarbete mellan pedagog, specialpedagog och rektor.

Vidare tar flera stadsdelar upp behov av att vidareutveckla det hälsofrämjande och preventiva arbetet. Mer likvärdiga bedömningskriterier för alla stadsdelar gällande tilläggsbelopp och verksamhetsstöd lyfts också, men även mer likvärdiga insatser mellan stadsdelarna för barn i behov av särskilt stöd. I de stadsdelar som ännu inte har barnhälsoteam efterfrågas detta. Samverkan med elevhälsan (och dess kompetenser) för rätt stöd vid övergången till grundskolan beskrivs också som en utmaning. Bristen på tider hos

psykiatrin för NPF-utredning lyfts som ett problem framför allt i ytterstaden.

Flera stadsdelar arbetar med förebyggande insatser som att skapa ökad tillgänglighet genom social-, pedagogisk- och fysisk lärmiljö för alla barn. Bredda basen⁴ som Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) tagit fram används i några stadsdelar just i syfte att göra den pedagogiska miljön tillgänglig för alla barn oavsett funktionssätt. Ökad kunskap om våld i nära relationer efterfrågas och flera stadsdelar lyfter behovet av att arbeta mer förebyggande för att främja barns psykiska och fysiska hälsa, gärna i samverkan med vårdnadshavarna. En utmaning som flera stadsdelar lyfter är att genomförda insatser behöver följas upp bättre och eventuella effekter på barn behöver synliggöras vilket även Skolinspektionen slog fast år 2017. En slutsats som även lyfts är att pedagogernas specialpedagogiska kompetenser behöver öka.

Pågående utvecklingsområden i stadsdelarna

I underlagen framgår också att stadens riktlinjer (från 2021) för mat, måltider och fysisk aktivitet implementeras i stadsdelarna, här ingår även en rörelsestrategi som ska öka barns fysiska aktivitet.

Förebyggande arbete för att undvika problematisk skolfrånvaro genom att synliggöra arbetssätt och rutiner för att fånga upp orsakerna till oregelbunden närvaro i förskolan pågår. I samverkan med socialtjänsten pågår i några stadsdelar utvecklingsarbete kring orosanmälningar genom att säkerställa att alla förskolor har rutiner för orosanmälan men också rutiner för att tidigt uppmärksamma försummande och utsatta barn. Utvecklingsarbeten kring våldsprevention pågår också i stadsdelarna.

Uppsökande verksamhet pågår för att upplysa om rätten till förskola i de områden där målgrupperna för insatserna finns, framför allt i ytterstadsområdena. I flera stadsdelar fortsätter arbetet med att utveckla lärmiljöerna för att de ska bli mer inkluderande.

Skolverkets moduler *Specialpedagogik för lärande* används i flera enheter. Samverkan med grundskolan kring övergångar pågår. Tre ingår i Ifous-projektet Hållbar förskola där ett delområde handlar om att förebygga psykisk ohälsa och öka barns välmående. Det ingår också att stärka barns resiliens genom ökat välmående, delaktighet och handlingskraft.

Sammanfattning

Denna utredning visar att barnhälsa är ett prioriterat utvecklingsområde i samtliga stadsdelsförvaltningar. Barnhälsa i förskola handlar till stor del om att stärka det förebyggande arbetet och bygga psykisk och fysisk hälsa hos barn (resiliens) men också

⁴ [Bredda Basen - fördjupning inom AKK och kartläggning \(spsm.se\)](#)

om att ha en etablerad struktur för och rutiner kring att identifiera och stödja barn i behov av särskilt stöd. Här blir de barnhälso-team som flera stadsdelar nu bygger upp centrala, både i det förebyggande arbete, men också för att identifiera de barn som behöver tidigt stöd.

Flera stadsdelsförvaltningar beskriver att de arbetar med eller planerar att arbeta med just förebyggande hälsoarbete. Barn med autism ökar i flera stadsdelar och det lyfts att detta kräver särskilda insatser och anpassningar men också ökad kompetensutveckling av pedagogerna. Det efterfrågas också kompetensutveckling kring trauma och social utsatthet. Flera stadsdelar har redan barnhälso-team på plats där vanligtvis specialpedagog, psykolog och socionom kan ingå.

Stadsövergripande rutiner och arbetssätt efterfrågas för framför allt tilläggsbelopp och hur det fördelas. Här ser många en fördel med ökat samarbete mellan stadsdelarna. Det efterfrågas också visst stadsövergrupande stöd kring rutiner för samverkan och en mer långsiktig plan för detta. Samverkan med aktörer som socialtjänsten, habiliteringen, BVC och MVC är det som flest lyfter fram. Arbetet med barns språkutveckling i framför allt flerspråkiga miljöer betonas som en viktig del i barnhälsoarbetet liksom att skapa tillgänglighet för alla barn genom inkluderande lärmiljöer genom bland annat SPSM:s program Bredda basen.

Förvaltningens synpunkter och förslag

Med utgångspunkt i denna utredning, för att uppnå en god och likvärdig kvalitet över staden, föreslås ett fördjupat samarbete med stadsdelarna där förskoleförvaltningen ska:

- Stödja och stärka stadens förskolor i att systematiskt utveckla samverkan med vårdnadshavare, barnhälsovård, skolan samt habiliteringen, resursteam och socialtjänst.
- Stödja och stärka stadens förskolor i att utveckla rutiner för att uppmärksamma riskfaktorer samt barns svårigheter och behov av särskilt stöd tidigt.
- Utredda behovet av stadsövergripande riktlinjer, rutiner och samverkan kring tilläggsbelopp.
- Kontinuerlig erbjuda kompetensutveckling på strategisk nivå utifrån identifierade behov, både riktat och generellt, bland annat för att stärka personalens kompetens att möta barn med NPF, trauma och social utsatthet.
- Kontinuerligt följa upp arbetet med barnhälsa på stadens förskolor för att bidra till god och likvärdig kvalitet samt föreslå

utvecklingsområden. Detta görs årligen i samband med rapporten:
Förskola i Stockholm.